

Данилюк М. Б.,

аспірант кафедри цивільного права

Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ФОНДІВ

Анотація. У статті розглядається конструкція правосуб'єктності корпоративних інвестиційних фондів як юридичних осіб приватного права, що здійснюють діяльність винятково зі спільного інвестування.

Ключові слова: корпоративний інвестиційний фонд, юридична особа, інститут спільного інвестування, правосуб'єктність,

Постановка проблеми. Категорія правосуб'єктності міцно затвердилася в науковій термінології та широко застосовується в науці цивільного права. Однак питання правосуб'єктності не можна вважати остаточно вирішеним, оскільки до цього часу не сформульовано однозначного розуміння її змісту. Сфера застосування категорії «правосуб'єктність», її зміст, структурні елементи в науці цивільного права розкриваються неоднозначно й потребують подальшого дослідження. Зокрема, це стосується й конструкції правосуб'єктності корпоративних інвестиційних фондів як юридичних осіб приватного права, що здійснюють діяльність винятково зі спільного інвестування.

Стан дослідження. Питання правосуб'єктності юридичних осіб приватного права були предметом дослідження представників різних галузей права, зокрема В.І.Борисової, С.М. Братуся, О.М. Вінник, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, І.М. Кучеренко, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчука, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Харитонова, П.П. Черевко та інших. Серед значної кількості юридичних осіб приватного права особливу увагу привертають ті, які за своєю правовою природою належать до корпоративних. На них зорієнтовані наукові пошуки відомих вчених у галузі корпоративного права, а саме В.А. Васильєвої, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, В.В. Луця, І.Б. Саракун та інших. Однак дослідження теоретико-правової моделі правосуб'єктності корпоративних інвестиційних фондів як юридичних осіб приватного права не провадилося. З огляду на це тема наукової статті є актуальною.

Метою статті є спроба на основі концептуальних теоретико-правових підходів з'ясувати сутність категорії правосуб'єктності корпоративних інвестиційних фондів як юридичних осіб приватного права.

Виклад основного матеріалу. Серед великої кількості учасників фінансового ринку особливе місце займають інститути спільного інвестування (далі – ІСІ), а саме корпоративні інвестиційні фонди (далі – КІФ), які є найбільш привабливим механізмом залучення інвестиційних ресурсів в економіку. Рівень інтенсивності поширення ІСІ визначає важливість розвитку цієї сфери інвестиційної діяльності та зумовлює необхідність проведення комплексного та детального дослідження правової категорії правосуб'єктності КІФ як юридичної особи приватного права. Правова основа діяльності КІФ визначається тим, що зазнає досить активних змін, серед яких насам-

перед треба вказати на набрання чинності з 1 січня 2014 р. Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 5 липня 2012 р. (далі – ЗУ «Про ІСІ»), яким встановлюються спеціальні норми для діяльності ІСІ в Україні. Стаття 8 ЗУ «Про ІСІ» визначає КІФ ІСІ, який створюється у формі акціонерного товариства (далі – АТ) і провадить виняткову діяльність зі спільного інвестування [1].

Цивільне законодавство не використовує терміна «правосуб'єктність». Проте зазначений термін широко застосовується в доктрині цивільного права. У науковій літературі цивільну правосуб'єктність визначають як соціально-правову здатність особи до участі в цивільних правовідносинах, а також як юридичну якість особи та її правову можливість [2]. Цивільна правосуб'єктність юридичної особи, як зазначають науковці, – це її здатність бути суб'єктом цивільних відносин, що складається із цивільної правоздатності та цивільної дієздатності цієї особи [3, с. 147]. Питання, що стосуються правосуб'єктності юридичної особи, є найбільш дискусійними в правовій науці. Це пов'язано з тим, що в науково-теоретичній площині постає питання, хто є носієм якостей юридичної особи: реальний суб'єкт права чи штучне утворення, яке існує тільки абстрактно (бо реально діє тільки людина) та має певне юридичне закріплення. Спроби знайти відповідь на поставлене питання зумовили виникнення різноманітних теорій сутності юридичної особи, які розвиваються й у сучасній цивілістиці. Серед означених теорій насамперед варто виокремити «теорію фікції» та «теорію реальності» юридичної особи. Інші концепції переважно схилиються або до першої з названих («фікційні» теорії), або до другої («реалістичні» теорії). Теорію фікції юридичної особи заснував німецький юрист К.Ф. Савіні. Він стверджував, що лише людина може бути суб'єктом права. Позитивне ж право, на його думку, може звизити коло правоздатних осіб або дещо розширити його за рахунок утворення штучних суб'єктів права, яким є юридична особа. Остання – це поняття абстрактне, вона є лише фіктивним уособленням громадянина, а тому, як проста фікція, недієздатна. Реальними суб'єктами правовідносин залишаються єдино можливі носії правосуб'єктності – фізичні особи (громадяни).

Ця теорія одержала підтримку та широке поширення в Англії та США, а такий, що базується на ній, принцип незалежного від її членів існування юридичної особи став одним з основних у праві корпорацій цих країн. Для теорії реальності й інших теорій юридичної особи реалістичного спрямування характерним є протилежний напрям обґрунтування її правосуб'єктності. Вони розглядають юридичну особу як реально існуючого особливого суб'єкта права, як колективну («союзну») особу. Такою особою, як вважають автори цих теорій, є визнане правопорядком людське об'єднання («союз»), що діє як єдине ціле, відрізняється від об'єднаних у ньому осіб, є

суб'єктом прав та обов'язків, а його воля є загальною волею й відображає спільний інтерес усіх його членів.

Засновниками реалістичної теорії вважаються О. Гірке та Г. Безелер. Однією з реалістичних є органічна теорія («теорія біологізації», «теорія соціальних організмів»), згідно з якою юридична особа є соціальним організмом, що відрізняється від колективу людей, які входять до його складу. Цю теорію суттєво розвинули французькі цивілісти Р. Салейль та П. Мішу, у результаті чого вона дещо вивільнилася від «біологізації» та стала найбільш повно й докладно розробленою доктриною реалістичного спрямування. Сучасні прихильники органічної теорії розглядають юридичну особу як певну єдність інтересів, однак інтереси об'єднання та його членів чітко розмежовані. Таке різноманіття теорій зумовлене надзвичайною складністю цього правового інституту. Жодна з них не отримала абсолютної переваги, а пріоритетність тієї чи іншої в певний період у правовій системі певної країни залежала й залежить від форм, характеру та рівня розвитку економічних відносин і має реальне практичне значення, оскільки безпосередньо пов'язана з правоздатністю та способами її реалізації, а саме через здатність мати права та обов'язки досягаються цілі юридичної особи [4].

Переходячи безпосередньо до розгляду правоздатності юридичних осіб, варто зазначити, що сучасна наука розрізняє загальну та спеціальну правоздатність. Загальна правоздатність надає право юридичній особі набувати будь-які цивільні права й нести цивільні обов'язки, за винятком таких, для яких необхідною передумовою є природні якості людини. Спеціальна правоздатність юридичної особи означає, що вона має право вступати лише в такі правовідносини, які є необхідними для досягнення зазначених у законі чи статуті цілей [5, ст. ст. 144–146]. Спеціальна правоздатність юридичної особи була характерною для попередніх історичних періодів. Так, у ст. 26 Цивільного кодексу УРСР 1963 р. превалював принцип спеціальної правоздатності, згідно з яким юридична особа наділялася цивільними правами й обов'язками, що відповідали меті її діяльності [6]. О.В. Дзера зазначає, що тенденції розвитку сучасного цивільного права України підкреслили необхідність відмовитися від конструкції спеціальної правоздатності юридичної особи. Так, у чинному ЦК України, на відміну від ЦК Російської Федерації, ЦК Республіки Казахстан та інших країн СНД, закріплено принцип загальної й універсальної правоздатності юридичних осіб, тобто юридична особа може мати такі самі права й обов'язки, як і особа фізична, за винятком тих прав та обов'язків, необхідною передумовою яких є природні властивості людини [7, ст. 112]. Саме такого змісту положення відображене в ч. 1 ст. 91 ЦК України [8]. Від принципу наділення універсальною правоздатністю окремих юридичних осіб законодавець відмовився, закріпивши її за всіма юридичними особами. Ця позиція розробників ЦК України, як зазначає А.С. Довгерт, зумовлена вимогами реального динамічного життя, яке вимагає максимуму свободи в майнових відносинах для всіх юридичних осіб із метою більш повного задоволення інтересів індивіда та потреб цивільного обороту, а також із метою наділення всіх юридичних осіб загальною правоздатністю надає їм можливість, незалежно від виду й організаційно-правової форми, займатися на загальних підставах підприємницькою діяльністю [9]. Таким чином, на зміну спеціальній правоздатності прийшов принцип універсальної правоздатності, що, як зазначає Є.О. Харитонов, є відображенням сучасної тенденції розвитку концепції цивільного права України як права приватного [3, ст. ст. 147–150].

Отже, наявність у юридичної особи правоздатності та дієздатності надає їй соціально-правові можливості бути визнаною учасником цивільних правовідносин [10, с. 56].

На думку цивілістів, такі якості юридичної особи, як правоздатність і дієздатність, характеризуються певною особливістю, оскільки виникають одночасно з моменту її створення та припиняються з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення [11]. Водночас чинне законодавство дозволяє стверджувати про винятки із цього правила. Зокрема, А.В. Зеліско зазначає, що дещо іншого характеру набуває концепція виникнення правоздатності та дієздатності для КІФ у силу наявності в них статусу професійного учасника спільного інвестування. На думку вченого, момент виникнення правоздатності та дієздатності КІФ розходяться в часі, що є наслідком необхідності набуття останнім статусу ІСІ, а також фінансової установи. Фактори економічного й соціального характеру визначають притаманну для КІФ особливу конструкцію правоздатності, яка і є тим правовим засобом, що зумовлює механізми регулювання їх правового статусу. Правоздатність такого типу юридичних осіб визначена не установчими документами, а безпосередньо законом [12, с. 252]. Відповідно до ЗУ «Про ІСІ» КІФ провадить виключну діяльність зі спільного інвестування (ст. 8) [1]. Вказівка на цей вид діяльності міститься також в інших нормативно-правових актах українського законодавства. Згідно із ч. 1 ст. 16 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» поєднання професійної діяльності з іншими видами професійної діяльності, за винятком банківської, не допускається, крім випадків, передбачених законом. Стаття 17 наведеного закону вказує, що професійна діяльність із торгівлі цінними паперами на фондовому ринку є винятковим видом діяльності, який провадиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами та банками [13].

О.І. Зозуляк зазначає, що законодавством визначається винятковість окремих видів діяльності двома способами, а саме через вказівку на заборону суміщення певних видів діяльності з іншими видами підприємницької діяльності та через перелік тих видів діяльності, якими поряд із винятковою діяльністю займатися заборонено [14]. Чинне законодавство України, зазначає А.В. Зеліско, побудоване таким чином, що саме спеціальні нормативно-правові акти виконують функціональне завдання встановлення спеціальних конструкцій правоздатності для певних видів юридичних осіб. За вказаним принципом встановлено й виняткову правоздатність КІФ [12, ст. 253]. Саме виняткова правоздатність визначає наявність у КІФ статусу юридичної особи, що здійснює виняткову діяльність зі спільного інвестування.

Розгляд наведених вище наукових позицій спонукає нас звернутися до порядку створення КІФ, що дасть можливість виявити момент виникнення їх правоздатності та дієздатності. Зокрема, КІФ як організації зі статусом юридичної особи підлягають державній реєстрації шляхом внесення записів до Єдиного державного реєстру юридичних і фізичних осіб-підприємців відповідно до ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [15]. Згідно з Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) «Про затвердження Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску акцій корпоративного інвестиційного фонду» від 20 червня 2013 р. № 1104 (далі – Рішення) спочатку здійснюється реєстрація КІФ та його статуту в органах державної реєстрації

(п. 2.9 Рішення), а потім – подання до НКЦПФР усіх необхідних документів на реєстрацію звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників корпоративного фонду, регламенту корпоративного фонду та внесення відомостей про корпоративний фонд до Єдиного державного реєстру ІСІ [16]. Рішенням НКЦПФР «Про затвердження Положення про реєстрацію регламенту інститутів спільного інвестування та ведення Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування» від 18 червня 2013 р. № 1047 визначено, що протягом шести місяців із дня державної реєстрації корпоративного фонду як юридичної особи корпоративний фонд зобов'язаний зареєструвати регламент КІФ (п. 1 розділу 2) [17]. Протягом зазначеного строку також відбувається реєстрація КІФ як ІСІ. Реєстрація здійснюється НКЦПФР шляхом внесення відомостей про КІФ до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування з присвоєнням реєстраційного коду та видачі свідоцтва. Діяльність зі спільного інвестування можлива після внесення КІФ до вказаного реєстру та отримання свідоцтва.

Згідно з Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Змін до Порядку формування та ведення державного реєстру фінансових установ, які надають фінансові послуги на ринку цінних паперів» від 25 листопада 2014 р. № 1577 КІФ є професійним учасником ринку фінансових послуг і згідно з п. 1.6 наведеного Рішення набуває статусу фінансової установи [18]. Тому формування правосуб'єктності КІФ пов'язана також із тим, що ІСІ мають статус фінансової установи. Згідно із Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III до фінансових установ належать інвестиційні фонди й інвестиційні компанії, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг [19]. Фінансовою послугою є операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів із метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. КІФ є інститутом, що провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням грошових коштів інвесторів, із метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. Відповідно до ст. 7 вищевказаного закону КІФ як юридичні особи, які мають намір надавати фінансові послуги, зобов'язані звернутися до відповідного органу державного регулювання ринків фінансових послуг протягом тридцяти календарних днів із дати державної реєстрації для включення її до державного реєстру фінансових установ. Із цього моменту настає можливість надавати фінансові послуги.

Висновки. На основі досліджених вище норм чинного законодавства можемо дійти висновку про доречність приєднання до висловленої в науці позиції про розходження в часі виникнення правоздатності та дієздатності КІФ, оскільки цій юридичній особі під час створення потрібно пройти декілька етапів, а саме державну реєстрацію КІФ як юридичної особи; включення КІФ до реєстру ІСІ; включення КІФ до реєстру фінансових установ. Після наведених усіх реєстраційних дій можна говорити про виникнення повного обсягу правосуб'єктності досліджуваних юридичних осіб.

Література:

1. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.
2. Філик Н.В. Правова природа цивільної правосуб'єктності юридичної особи / Н.В. Філик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/10927>.
3. Цивільне право України : [підручник] / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – вид.3, перероб. і доп. – К. : Істина, 2013. – 808 с.
4. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : [навчальний посібник] / С.І. Шимон. – К. : КНЕУ, 2004. – 220 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/21889/>.
5. Гражданское и торговое право зарубежных государств : [учебник] : в 2 т. / отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Международные отношения, 2008. – Т. I. – 2008. – 560 с.
6. Гражданский кодекс Украинской ССР : науч.-практ. ком. / И.А. Агапов, М.И. Бару, И.А. Беленчук и др. – К. : Политиздат Украины, 1981. – 639 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/12391201/ure/tsivilnyi_kodeks_ursr.
7. Цивільне право України : [підручник] : у 2 кн. / [О.В. Дзера, Д.В. Довгерт та ін.] ; за ред. О.В. Дзери, Н.В. Кузнецової. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – Кн. 1. – 2010. – 736 с.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Кодифікація приватного (цивільного) права України / [А.С. Довгерт, О.А. Підпригора та ін.] ; за ред. А.С. Довгерта. – К. : Укр. центр правн. студій, 2000. – 336 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
10. Стефанчук Р.О. Юридична особа як суб'єкт цивільних правовідносин / Р.О. Стефанчук // Цивільне право України : [навчальний посібник] / [Ю.В. Білоусов, В. Ватрас, С.Д. Гринько та ін.] ; за заг. ред. Р.О. Стефанчука. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 56.
11. Довгерт А.С. Загальні положення про юридичну особу / А.С. Довгерт // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина, 2004. – С. 928. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-referat.com>.
12. Зеліско А.В. Цивільна правосуб'єктність корпоративних інвестиційних фондів / А.В. Зеліско // Держава і право : збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – Вип. 59. – С. 325.
13. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
14. Зозуляк О.І. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності / О.І. Зозуляк // Юридична Україна. – 2009. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.info-pressa.com.
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
16. Про затвердження Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску акцій корпоративного інвестиційного фонду : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 20 червня 2013 р. № 1104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1187-13>.
17. Про затвердження Положення про реєстрацію регламенту інститутів спільного інвестування та ведення Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування : Рішення НКЦПФР від 18 червня 2013 р. № 1047 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1198-13>.
18. Про затвердження Змін до Порядку формування та ведення державного реєстру фінансових установ, які надають фінансові послуги на ринку цінних паперів : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25 листопада 2014 р. № 1577 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1602-14>.
19. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

Данылюк М. Б. Гражданская правосубъектность корпоративных инвестиционных фондов

Аннотация. В статье рассматривается конструкция правосубъектности корпоративных инвестиционных фондов как юридических лиц частного права, осуществляющих деятельность исключительно по совместному инвестированию.

Ключевые слова: корпоративный инвестиционный фонд, юридическое лицо, институт совместного инвестирования, правосубъектность.

Danylyuk M. Civil personality of corporate investments funds

Summary. In the article the legal personality of corporate investment funds as private law legal entities that operate exclusively with joint investment.

Key words: corporate investment fund, legal entity, collective investment, legal personality.